
מגדירים יעדי הגשמה: לקראת מדינה ושנות מדינה ראשונות

הגשמה בתנועות הנוער, לקראת מדינה

בשנות ה־20' וה־30' של המאה העשרים, בראשית פעילות תנועות הנוער ביישוב היהודי בארץ ישראל, התעורר הצורך להגדיר את המטרות החינוכיות והיעדים שיוצבו בפני החניכים הבוגרים. תנועות הנוער, מהקמתן, ראו עצמן כתנועות המורדות בהוויה הבורגנית ביהדות אירופה, כמו גם מחפשות דרך חדשה בארץ ישראל שהנוער הלומד העירוני חי וגדל בה במציאות קפיטליסטית בורגנית. החיפוש אחרי יעדי הגשמה נטה מראשיתו לכיוון של דרך חיים שונה מהשגרה. הקיבוצים היו קיימים ושונים במובהק מהנוף העירוני הארץ ישראלי. חניכי התנועות הכירו את רעיון הקיבוצים ואורח החיים בהם שהיה מלהיב ומיוחד. ההכרות והרצון לבחירת דרך משמעותית הובילו לפיתוח רעיון ההגשמה במסגרת ההתיישבות החלוצית, בקיבוצים, כלומר הקמת יישובים חקלאיים חדשים והשלמת קיבוצים קיימים ברחבי ארץ ישראל.

למעלה מעשרים תנועות נוער ציוניות פעלו באירופה בשנות ה־20' ועד פרוץ מלחמת העולם השנייה (ספטמבר 1939). אלפי

נערות ונערים השתתפו בפעילות תנועתית שסיסמתה ציונות. הגשמת הציונות משמעה: עלייה קבוצתית להתיישבות בארץ ישראל.

תנועות הנוער היהודיות-ציוניות היו תנועות חינוכיות. לידתן באכזבה מהתרבות הבורגנית באירופה, בהכרה בהתעוררותה של האנטישמיות ובהבנה כי אפשר להציב יעד חדש ומיוחד לצעירים ולצעירות אשר יקומו ויצטרפו לבניין האומה בארץ ישראל. מרבית התנועות מצאו את דרכן למשנה הסוציאליסטית והתחברו למפלגות ולתנועות ארץ-ישראליות, והיו גם כאלה שפנו לצד הימני (שמרני, ליברלי, בורגני) של המפה הפוליטית, אולם כולן הציבו את העלייה לארץ ישראל וההצטרפות למפעל הציוני כיעד הגשמה אליו ישאפו חניכיהן. ההכנה לעלייה ארצה הייתה בקבוצות שהוכשרו והתכוננו לחיי עבודה ולהתיישבות משותפת.¹

מכיוון שנעסוק בתנועות הנוער בישראל, נתמקד בסקירה להלן בפירוש שניתן לרעיון ההגשמה בתנועות הפעילות בארץ ישראל. התנועות יוצגו לפי סדר א'-ב'. כדי להימנע מפרשנות בדבר הסדר והסיבות למיקום כזה או אחר.

בית"ר. תנועת בית"ר החלה לפעול בשנת 1928 בארץ ישראל כסניף בתנועת הנוער העולמית של הצה"ר (הסדרות הציונים הרביזיוניסטים) מיסודו של זאב ז'בוטינסקי. התנועה באירופה הכשירה את הבוגרים בעבודה חקלאית לקראת עלייתם להתיישב בארץ. הכשרות התנועה התנהלו במתכונת דומה להכשרות "החלוצ" והם שהו לעתים במחנות צמודים. אולם, בסניף הארץ-

1 לא נרחיב כאן בתיאור ההכשרות ופועלן. קיימת ספרות מגוונת, כללית ותנועתית, בנושא. ראו למשל: אלון קדיש, 'למשק ולנשק ההכשרות המגויסות בפלמ"ח', המרכז לתולדות כוח המגן ה"הגנה", תשנ"ה 1995; אי"ט, חטיבה 45, חוברות פלמ"ח וראיונות אישיים; ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון בבית הפלמ"ח, ספרי זיכרונות

ישראלי היה הדגש על מבנה סמי-צבאי ולא דובר על הליכה משותפת להתיישבות.² התנועה התנגדה לכל חיבור עם רעיונות סוציאליסטיים חלוציים. בוגרי התנועה התארגנו בכמה מסגרות המשך שהתיישבו בערים ובמושבות, כדוגמת הגרעין שנשלח למשמר הירדן.

תנועת בית"ר, שניתן לראותה כיוצאת מהכלל בין תנועות הנוער הציוניות בארץ ישראל בשל השתייכותה למחנה הימין ובשל התנגדות עקרונית של הנהגתה להתקרב לכל סממן סוציאליסטי באשר הוא, בחרה להעמיד יעדים בכיוון של עבודה חקלאית במסגרת התיישבותית שהולמת את תפיסת התנועה (מושבות) בפני חניכיה הבוגרים. התנועה ארגנה גרעינים והכשירה את הבוגרים לעבודה חקלאית. אמנם בהיקפים קטנים אך עצם הרעיון להגדיר יעד הגשמה היה חלק מהתורה החינוכית של התנועה.

בני עקיבא. תנועת הבת של הפועל המזרחי, תנועת בני עקיבא, נוסדה בשנת 1930. "האמנו אז כי תנועת נוער צריכה ליצור אמונה בכוחה, ובכוחנו להקים יהדות דתית עם יצירות גדולות".³ באותה שנה כבר הקימו גרעין ראשון לקבוצה חקלאית שעלתה להתיישבות בסמוך לפתח תקווה. עצם היציאה להגשמה הייתה חשובה לתנועה כדי להבהיר שהיא רואה עצמה תנועה חלוצית-ציונית כמו התנועות החלוציות האחרות. היציאה לקיבוץ לא הייתה המשך טבעי לאורח החיים הדתי העירוני. אולם חשיבות העמדת התנועה בקו אחד עם הנוער החלוצי הציוני הכריעה את הכף והתנועה הייתה לתנועת נוער ששותפה במעשה החלוצי.

2 'עידן' 13, פלד, רינה, תנועת בית"ר בארץ ישראל, מראשיתה עד שנות ה-50. עמ' 108.

3 אליאש, יחיאל, מייסד בני עקיבא, מצוטט בתוך: 'עידן' 13, בר-לב, מרדכי, בני עקיבא – תנועת הנוער הדתית-חלוצית. עמ' 76-78.

חניכים שיצאו להתיישבות תארו כיצד הצליחו לשלב את אורח החיים הדתי עם עבודת האדמה:

”...כה קשה היה לקום השכם בבוקר ולעבוד בעבודה שלא הורגלתי בה מעולם. ואולם ידעתי להתגבר על זה. במשך הזמן נכנסתי יותר ויותר לעבודה, הספקתי להכיר את העבודה, לאהוב אותה ולהחשיבה... כשבירכנו את ברכת המזון הרגשתי את מובנה של כל מילה ומילה שאמרתי. וכשהגעתי למילים 'נודה לך ה' אלוקינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה' – ראיתי את ארץ החמדה, אשר סביבי: ההרים העוטרים אותנו, וכל הנוף היפה אשר סביבנו.”⁴

ראוי להבהיר כי בשל העניין בדתיותם ובאורח חייהם של החניכים עסקו בתנועת בני עקיבא, כבר מימיה הראשונים, גם בחינוך הפורמלי של חניכי התנועה. כך היו בוגרי התנועה ומנהיגיה בין מקימי הישיבות התיכוניות.

ברית חשמונאים. נזכיר במסגרת סקירה זו את תנועת ברית חשמונאים, שהוקמה בתמיכת ההסתדרות הציונית החדשה בשנת 1937. חניכי התנועה, בני נוער דתיים ברובם, היו פעילים במחתרות אצ”ל ולח”י. בשנת 1946 עשתה התנועה ניסיונות להקים התאגדויות יצרניות, במטרה ליצור מסלול הגשמה לבוגרים. קבוצת בוגרי התנועה התיישבה בכפר יהושע ואחרים הקימו קואופרטיב לייצור קלף ובית ספר לנוער דתי. הניסיונות לא צלחו. בשנת 1949 החליטו בכנס מדריכים ארצי על התפרקות התנועה, לאחר שהושגו מטרותיה והוקמה מדינה ריבונית.⁵

4 ספר בני עקיבא, עמ’ 210.

5 ‘עידן 13’, צמרת, צבי, ברית חשמונאים: תנועת נוער חינוכית-לוחמת, עמ’ 125-123.

המחנות העולים. בשנת 1926 התארגנו תלמידי גימנסיה הרצליה בתל אביב במסגרת קבוצתית תנועתית לנוער הלומד. תלמידי השביעית (י"א) הקימו קבוצה שהתכנסה אחת לשבוע, בצריף בחצר הגימנסיה, ללימוד משותף ואף הגדירה את מטרתה: להגביר את רגש הלאומיות בין תלמידי הגימנסיה.⁶ לימים נקראו חברי הקבוצה 'החוג הזקן' והם הדריכו את הצעירים מהם בגימנסיה ובקבוצות נוספות שהצטרפו אליהם.

בקיץ של שנת 1928 יצאו לכינוס ובו החליטו לעבור שלב ולהיות לקבוצת הכשרה שפניה להתיישבות שיתופית. בשנת 1930 הכריזו על הקמת התנועה וב-1934 הסכימו על שם: תנועת המחנות העולים. משמעות השם: מקום ארעי לאלו שמתכנסים במחנה כדי לעלות אל ההגשמה. לתנועה החדשה הצטרפו פורשי הצופים, ובראשם חניכי לגיון הצופים הירושלמי, חניכיו של משה שוואבה. התנועה הגדירה עצמה כתנועה שממשיכה דרכה בקיבוץ המאוחד.

דיונים רבים היו סביב השאלה מה יהיה היקף הפעילות הצופית בתנועת המחנות העולים. על נושא ההגשמה, שעמד במרכז התנועה מימיה הראשונים, התעורר ויכוח בין המטרה להיות חלוץ חקלאי או להיות הצופה המורה, שייעודו חינוך. הוויכוח הוכרע לטובת החלוץ החקלאי.⁷ הקשר לארץ ישראל הוטמע בהוויית התנועה מראשיתה ובא לכיטוי בטיולים ובמסעות, באימוץ סגנון לבוש 'צברי', כמו גם בשירים ומסות פרי עטם של חניכי התנועה שביטאו את הערגה לארץ ולנופיה. נראה לדוגמה קטע מעלון התנועה:⁸

6 'עידן 13', בכר, שלמה, המחנות העולים – תנועת הנוער הלומד, עמ' 51-49

7 אהרונסון, אבי, מחקר על תנועת המחנות העולים, טרם פורסם. הרצאה בכנס חוקרים, יד טבנקין, 2.3.2012

8 'תנועת הנוער הלומד בא"י "המחנות העולים"', תל אביב, תרצ"ח. לסכום מחנה השכבה המתבגרת בגבת, קיץ תרצ"ח. הקדמה לחוברת עמ' 5

”והרגשתנו:

רק שביל כבשו רגלינו על פני שדות, רק זאת.

אבל השביל הזה – נפשנו הוא.

בברית הזאת קודשנו – אה, אחות...”

הנוער העובד. ראשוני הנוער העובד התארגנו בשנת 1924, במגמה להוות קבוצת כוח שתיאבק לשיפור תנאי העבודה של הנערים והנערות העובדים. חניכי התנועה שיצאו לעבוד ברחובות בשנת 1928 התארגנו והיו לגרעין שהקים את קיבוץ נען בשנת 1930. מראשית דרכם ראו עצמם חברי התנועה כחלק מההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל וכשהחליטו לפנות ליעד ההגשמה בקיבוץ, התחברו לקיבוץ המאוחד.⁹ ההליכה לקיבוץ נתפסה כהמשך לערכים התנועתיים שהחלו להטמיע בחניכיהם. יציאה משותפת, במסגרת קבוצתית, להתיישבות חקלאית. זהו היעד התנועתי, זוהי ההגשמה.

ראוי לשים לב כי בתנועה קיבלו את העובדה שחלק מהבוגרים לא יצאו להגשמה ולא ראו בכך סימן לחולשה או לבעיה פנים-תנועיתית. מצד אחד, ההגשמה החלוצית-סוציאליסטית הוצבה כיעד המרכזי של התנועה, שהוציאה את מספר הגרעינים הגדול ביותר¹⁰ ושליחי הקיבוצים הגיעו להדריך בה את השכבות הבוגרות. אולם, בהינתן שחלק מהחניכים הבוגרים היו נערים עובדים שעל כתפיהם פרנסת משפחותיהם, לא הייתה בתנועה חובת הגשמה ומי שלא יצא להכשרה ולקיבוץ לא נחשב כמי שבגד בעקרונות תנועתו. כפי שתיאר בנימין חכלילי, חבר נען, מראשוני התנועה: ”היו בקבוצתם מי שיצאו להגשמה בקיבוץ והיו שנשארו בעיר. בין אם

9 'עידן' 13, חכלילי, בנימין, הנוער העובד – תנועת הנוער הגדולה והמגוונת ביותר, עמ' 37-43.

10 ראו הנתונים בטבלת ההכשרות ב'עידן' 13 ובקדיש, אלון, 'למשק ולנשק', שם.

מטעמי פרנסה כמי שדאגו למשפחותיהם ובין אם מטעמי התנגדות המשפחה. קשה לקבוע מי מגשים יותר את מוסר התנועה – זה היוצא לקבוצה או זה הממשיך לפרנס אימא ואחים ואחיות בבית. וכך קרה שחברים שלי, שנשארו בעיר, נשארו קשורים אתנו והרבו לבקר בנען. לא ראינו בהם אנשים ש'בגדו' בחובת ההגשמה.¹¹

הצופים. תנועת הצופים, בשמה הראשון – הסתדרות הצופים העבריים, קמה בשנת 1919 כהמשך לאגודת המשוטטים החיפאית.¹² התנועה הוקמה כתנועה כללית ועל-מפלגתית וכבר בשנותיה הראשונות של התנועה בארץ ישראל נעשו מאמצים להשתלב בתנועת הצופים העולמית מיסודו של לורד באדן פאול. בשנים הראשונות לא הובעה עמדה תנועתית לנושא ההליכה להתיישבות חלוצית כיעד תנועתי. בוגרי צופים שביקשו לפנות להכשרה התיישבותית פרשו מן התנועה.

בשנות ה-30 חזרו ועלו הדרישות (מצד חניכים ובוגרים) להצטרף לתנועות הנוער שמכשירות את בוגריהן להתיישבות חלוצית. הנהגת התנועה לא יכולה הייתה להתעלם מהעובדה שהעבודה החקלאית וגאולת הקרקע עמדו באותה תקופה בראש הציוויים הציוניים.¹³ בכינוסים בהם השתתפו נציגים מכמה תנועות נוער ושנערכו במתכונת מחנה צופי (בשנת 1932, בעתלית ובקריית ענבים) הועלו הצעות לשילוב חניכי הצופים במסלולי ההגשמה

11 אי"ט 11-1 ג 1. חוברת: במעגלי חברה ומשק, החינוך להגשמה בתנועת הנוער העובד והלומד, שיחות חברים בחג ה-60 לתנועה.

12 אגודת המשוטטים בחיפה הוקמה בשנת 1916 על ידי פנחס כהן, מורה לטבע בבית הספר הריאלי. האגודה הוקמה במטרה לעודד את הכרת הארץ באמצעות טיולים ופעולות משותפות של עיון ולימוד. בשנת 1919 התאחדה האגודה עם אגודות משוטטים כיפו ובתל אביב וביחד היוו את הבסיס להסתדרות הצופים העבריים.

13 אלון, חמדה, 'היה נכון, חמישים שנות צופיות עברית בארץ-ישראל', עמ' 100-101.

של תנועות הנוער. אחת ההצעות שהועלו הייתה שעד גיל מסוים יהיו כל הצעירים בצופים ואחר כך יעברו למחנות העולים, בתור השכבה המגשימה.¹⁴

בשנת 1939 פורסם בעלון "בשבטי הצופים" מכתבה של חניכת התנועה, לאה גול מירושלים. החניכה הצטרפה להכשרה של המחנות העולים בקיבוץ נען. היא לא רוצה לעזוב את הצופים ומבקשת עצה מחברותיה לשבט הצופים בירושלים כיצד עליה לנהוג. למכתב נלוותה הערת המערכת: "לפי בקשת קבוצת הצופות מירושלים נתנו מקום למכתב זה שהדפסנו בלי כל השמטות וקיצורים. החברה לאה גול נמצאת בהכשרה בקבוצת המחנות העולים בנען ועומדת, כדבריה, על 'פרשת דרכים קשה וחותרת' שפירושה – אולי – אם לעזוב את התנועה הצופית ולצאת למפעלי מחנות העולים או למצוא דרך אחרת. אמנם, כל שאלה לא נוסחה בבחירות במכתב זה, אך יש כנראה לדון שוב על אפשרויותיה של התנועה הצופית לקחת חלק בולט ונותן סיפוק יותר במפעלי הבניין שלנו."¹⁵

תגובת מערכת העלון מלמדת על הדילמות שליוו את תנועת הצופים בשנים אלו בשאלת עמדת התנועה בנושא ההגשמה החלוצית.

המעבר בצופים מהגדרה לא ברורה של יעדי הגשמה להתחברות ליעד הגשמה מרכזי מלמד על המגמה הכללית ביישוב בארץ ישראל, לקראת סיום מלחמת העולם השנייה ותחילת המאבק להקמת המדינה, להצהיר על התחייבות למשימה. רק שש שנים חלפו מאז שנוסחה המטרה בוועידת היסוד בשנת 1936 וכבר בשנת 1942 השתנה הנוסח. המציאות הכתיבה שינוי ובני הנוער, חניכי התנועה, דרשו אמירה תנועתית ברורה.

נשווה בין שני הנוסחים של מטרת התנועה. בוועידת היסוד של התנועה בשנת 1936 נוסחה מטרת התנועה כך: מטרתה של

14 שם, עמ' 102.

15 'בשבטי הצופים', עלון התנועה, תרצ"ט, עמ' 279-280.

הסתדרות הצופים היא לסייע להתפתחותם הגופנית והרוחנית של בני הנוער, לחנך אותם להיות בנים נאמנים לעמם, המשתתפים בבניין ארצו ובתחיית רוחו, לטפח בהם את הרגש של עזרה הדדית ושל אחריות ציבורית, לפתח יחסים של כבוד וחברות, של אמת וצדק בין איש לרעהו.¹⁶

בשנת 1938 ניסה יוסף מיוחס, איש מחלקת החינוך ומראשי הסתדרות הצופים, למצוא פשרה בין הרצון להגדיר יעדי הגשמה לבין הרצון להישאר תנועת צופים כללית שמחנכת לערכים ולא מכתיבה כיוונים ויעדים. "אנו תנועה חינוכית המכינה את כל חבריה לחיים בארץ ישראל בכל שטחי היצירה והעבודה... אולם התנועה אינה קובעת את מסגרת הגשמתם של הערכים האלה... את הנוער הלומד בארץ יש לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות'".¹⁷

בשנת 1942, בוועידה הארצית השביעית של התנועה הוחלט על נוסח חדש של מטרת הסתדרות הצופים:¹⁸ לחנך את הנוער העברי לנאמנות לערכי הרוח של עם ישראל, להגשמה ציונית חלוצית בכל שטחי החיים, לטפח בו עצמאות, רגש של צדק, עזרה הדדית ויחסי אמת וכבוד בין איש לרעהו.

הדברים נאמרו – הגשמה ציונית חלוצית. פירושים רבים עוד יינתנו להגדרה זאת, אך עצם הופעתה מלמד על ההכרה כי יש לקבוע יעד הגשמה תנועתי.

השומר הצעיר. בשנת 1919 הגיעו לנמל יפו בוגרי תנועת השומר הצעיר, אשר נמנו על ראשוני התנועה (שהוקמה בשנת 1913 בגליציה).¹⁹ חבורה צעירה זו נשאה את דגל הגשמת היעד

16 אלון, חמדה, 'היה נכון', שם, עמ' 120.

17 שם, עמ' 195.

18 אלון, חמדה, שם, עמ' 181.

19 'עידן 13', בן נחום, יזהר, השומר הצעיר – צופיות, הגשמה ומעורבות פוליטית, עמ' 62.

התנועות – עלייה לארץ ישראל והתיישבות חלוצית. יעד ההגשמה המרכזי בתנועת השומר הצעיר היה הגעה לקיבוצי התנועה, הקיבוץ הארצי. החניכים הוכשרו לייעודם כחברים בקיבוצים. בין אם להשלמת קיבוצים קיימים ובין אם להקמת קיבוצים חדשים. מדריכים נשלחו מהקיבוצים וכל התהליך החינוכי כוון להכשרה לקראת חיים על פי ערכי התנועה בקיבוציה.

התנועה המאוחדת. נוסדה בשנת 1945 כאיחוד של כמה מסגרות: גורדוניה, מכבי הצעיר ועוזבי תנועת המחנות העולים. יעדה המרכזי של התנועה היה הקמת גרעינים שישלימו קיבוצים קיימים ויירתמו להקמת קיבוצים חדשים. התנועה החדשה לא זוהתה עם זרם התיישבותי אחד. בתוך כמה שנים עלתה בהיקפה על תנועת המחנות העולים.²⁰

מכבי הצעיר. תנועת מכבי הצעיר הוקמה בשנת 1933, במגמה לחנך את הנוער על ידי ספורט לאזרחות טובה ולהגשמת דמות אדם שלם ברוחו ובגופו, נאמן לעם ולמולדת. בתוך שנים אחדות לא הסתפקו מדריכי התנועה רק בפעילות ספורט והחלו לשים דגש על פעילות חינוכית תנועתית, בשילוב פעילות צופית. מגמת ההליכה להתיישבות, שהובילה לאיחוד והקמת תנועה חדשה, החלה בתנועה בראשית שנות ה-40' ובוגריה הצטרפו לגרעינים של תנועות אחרות ולפלמ"ח (גם במסגרת הכשרות תנועתיות). באירופה ארגנה תנועת מכבי הצעיר הכשרות וגרעינים שעלו לארץ ישראל, הקימו קיבוצים והצטרפו לקיבוצים קיימים.

עזרא. תנועת הנוער החרדי עזרא, שפעלה בשנות ה-30' באירופה ולא ראתה עצמה שייכת לתנועת הפועל המזרחי, ניהלה דיונים עם תנועת בני עקיבא במגמה להתאחד ולארגן גרעינים להתיישבות

דתית חלוצית. אולם האיחוד לא יצא לפועל. בשנת 1940 הקימה התנועה מחנה הכשרה בו הוכשרו חברים לחקלאות ולחיים בקיבוץ. בוגרי התנועה הצטרפו לקיבוץ חפץ חיים והקימו את קיבוץ יסודות. היציאה לגרעינים בקיבוצים הייתה מהותית בתנועת עזרא מכיוון שלמעשה קראו לחניכיהם לעזוב את בית ההורים ולפנות לדרך חינוך שונה במסגרת קיבוצית. אם בתנועת נוער חילונית אפשר לקבל זאת כחלק מתהליך חינוכי, הרי שכאן מדובר בתהליך חינוכי דתי-חרדי נוקשה וקריאה להגשמה במסגרת קיבוצית מהווה שינוי של ממש באורחות החיים. שינוי שמעורר גם את החשש מקטיעת אורח החיים הדתי מבית אבא. באווירה הארץ-ישראלית של מעשה חלוצי ציוני, לחיזוק המדינה שבדרך, נרתמה גם תנועת עזרא ליעד ההגשמה הקיבוצי.

לסיכום, ניתן להצביע על יעד הגשמה מרכזי בשנות ה-40' בתנועות הנוער הארץ-ישראליות – הגשמה בהתיישבות הציונית-חלוצית. בתנועות הסוציאליסטיות היה ברור שההגשמה מכוונת לקיבוצים. אולם, זה היה הכיוון גם בתנועות האחרות (לכד מבית"ר). הקיבוצים היו יעד מתבקש מכיוון שמעבר להקשר האידיאולוגי הם סיפקו מענה ראוי בשני היבטים חשובים. האחד, ישובים שהוקמו באזורים מרוחקים ולעתים מנותקים והתיישבות בהם היה בה משום מענה לצורך ביטחוני שחשוב לתנועות הנוער. השני, אפשרות של עבודה חקלאית שנתפסה כעשייה ציונית מהותית בישוב המתחדש (שולל הגולה) בארץ ישראל.

היעד היה ברור – התיישבות חקלאית שיתופית. מסקירת התנועות למדנו כי הגדרת יעד הגשמה ממוקד היוותה תנאי יסודי בהווייתה של תנועת הנוער. הדיון הקשה בתנועת הצופים לימד עד כמה, בסופו של דבר, לא יכולה הייתה תנועת הנוער להתקיים ללא הצהרה, שתונף כדגל. דגל ההגשמה.

לסיכום פרק זה, כמו גם בפרקים הבאים, נבחן את כלל התנועות, על רקע ברור יעדי ההגשמה, באמצעות ארבע שאלות. נציע לבחון שאלות אלו לפי הסדר שלהלן מכיוון שכל אמירה מתייחסת גם למסקנה של קודמתה.

להלן השאלות:

◇ האם תנועות הנוער (בתקופה הנידונה) מציבות יעד הגשמה לבוגריהן?

◇ האם ההגשמה היא רק יעד אחד ממוקד?

◇ האם ההגשמה היא קבוצתית?

◇ האם ההגשמה היא דרך חיים?

נפתח בתקופה אותה בחנו בפרק לעיל, טרם הקמת מדינת ישראל.
◇ האם תנועות הנוער (בתקופה הנידונה) מציבות יעד הגשמה לבוגריהן?

תנועות הנוער ראו כחלק מייעודן הצבת יעד הגשמה לבוגריהן. תנועת בית"ר הציבה יעד לבוגריה, גם אם לא היה זה יעד של הגשמה בקיבוץ. תנועת הצופים, שעדיין רוצה להיכלל במסגרת תנועת הצופים העולמית, נזהרת מקביעת יעדים שיהיו מזהים פוליטית. אולם, גם בצופים לא ניתן להתעלם מהצורך בהצבת יעדים וכך הצהירו על פנייתם ליעד הגשמה מרכזי, להליכה להתיישבות חלוצית. בתקופה הנידונה ההליכה לקיבוץ היא היעד המרכזי במרבית התנועות.

◇ האם ההגשמה היא רק יעד אחד ממוקד?

התנועות לא הציבו מגוון של יעדים בפני החניכים הבוגרים. יש יעד הגשמה מרכזי ואילו שואפים שיגיעו כמה שיותר חניכים. אין אופציות נוספות או תחליפים. יעד ההגשמה היה ממוקד ועלה הצורך למסד את המסגרת של ההכשרות והבוגרים המבקשים להצטרף להתיישבות.

◇ האם ההגשמה היא קבוצתית?

ההגשמה היא קבוצתית. בוגרי התנועה מתאגדים כהכשרה כמסגרת קבוצתית ויוצאים יחדיו לבנות חיים משותפים.

◇ האם ההגשמה היא דרך חיים?

ההגשמה אינה רק שלב בחיים. הגשמה משמעה בחירה בדרך חיים, בחירה במהות שמאמינים בה והצטרפות לדרך שמחייבת הקרבה אישית, במיוחד לכאלה שכאו ממעמד בינוני וגבוה ובהליכתם להגשמה ויתרו על קידום קריירה אישית, על היותם ממשיכי דרכם של הוריהם ועל קבלת תנאים קשים כחלק מהוויית חייהם העתידית.

מיסוד נתיבי ההגשמה בהתיישבות החלוצית

מיסוד יעד ההגשמה בא לביטוי בהקמת מסגרות מסודרות שקלטו את ההכשרות והיטיבו לכוון את הבוגרים לפעולה על פי המשימות הלאומיות (או היישוביות, בטרם מדינה) הנדרשות. ראשית נדגים את המיסוד באמצעות שתי מסגרות: הכשרות הפלמ"ח והקמת הנח"ל, ובהמשך נצרף נתונים על היקף ההגשמה ומידת השפעתה על החברה בישראל.

הכשרות הפלמ"ח

יעד ההגשמה התנועתי השתלב כבר בראשיתו עם הצרכים הביטחוניים של המוסדות הארץ-ישראליים. לצד ההגשמה במסגרת התיישבות חקלאית-שיתופית עסקו תנועות הנוער בנושא הביטחון. נערים ונערות בתנועת בית"ר ובתנועת ברית חשמונאים הצטרפו לפעילות המחתרות אצ"ל ולח"י. כבר במאורעות 1936 – 1939 ביקשו תנועות הנוער להשתלב בסיוע לביצוע המשימות הביטחוניות. במהלך מלחמת העולם השנייה אפשר מטה ה"הגנה"

לחניכי תנועות להתגייס, בעיקר במסגרת הגדנ"ע. "הסיטואציה המיוחדת (בארץ ישראל) גרמה ל'תרגום יצירתי', למשל: העיסוק האינטנסיבי בנושא הביטחון בתנועות הנוער הארץ-ישראליות. זוהי ללא ספק תופעה ישראלית ייחודית.²¹ במסגרת בתי הספר התיכוניים הצטרפו חניכי התנועות לגדנ"ע וחוו אימונים כהכנה לשירות צבאי.

בראשית קיומן של ההכשרות, בשנת 1942, התייחסו בעיקר לתרומת החברים מבחינת כוח אדם למשקים בהם השתלכו. בוגרי תנועת נוער, חדורי מוטיבציה להירתם למשימות יישוביות, מצטרפים לקיבוץ ומשובצים לעבודות נדרשות. כפי שתואר בעלון קיבוץ גבעת ברנר (אוקטובר 1942): "על ידי כך אופשרה המשכת חפירת תעלת מי השופכין אשר הוחל בה לפני זמן מה. יכולנו להוסיף עזרה לענף העגלונות הנמצא במצוקה עכשיו. ניתנו עובדים לגן עצי הפרי ולחרישה, ניתנו גם ימי עבודה למשתלה לתקן את הנזקים אשר נגרמו על ידי הגשם האחרון והוסיפו עובדים לקיצוץ דשאות בית ישע (בית ההבראה)".²²

עליית בוגרי התנועות לקיבוצים חדשים זכתה להד ציבורי וסייעה להעלאת קרנן של תנועות הנוער. במוצאי יום הכיפורים בשנת 1946 עלו אחת-עשרה נקודות להתיישבות בנגב. הכשרות ובוגרי תנועות הנוער היו בין המתיישבים שהקימו את הקיבוצים החדשים. היו בהם חברי הצופים, הנוער העובד, בני עקיבא, השומר הצעיר והמחנות העולים.

בעלונות התנועות התייחסו מדי כמה חודשים לפעולות הפלמ"ח וללוחמים. השם פלמ"ח, בהיותו חשאי, לא הוזכר במפורש אך

21 'עידן' 13, אלבוים-דרור, רחל ואחרים, תנועות הנוער: מרד, אוונגארד או הליכה בתלם, עמ' 5.

22 ארכיון גבעת ברנר, מס 2044. 28.10.1948. מצוטט בקדיש אלון, 'למשק ולנשק', עמ' 16.

השימוש במושגים ובדימויים לקוח מהווי הפלמ"ח. נראה כמה דוגמאות.

בעלון השומר הצעיר, "על החומה" בגיליון פברואר 1946,²³ תחת הכותרת **לשורות המגן**, נכתב כי חניכי התנועה צריכים להעמיד את עצמם למסגרת השורות המגויסות. באותו גיליון מופיע סיפור על חברי פלמ"ח (ללא אזכור השם פלמ"ח) אשר התנדבו לעבור דרך המצור הבריטי כדי לדווח על המצב בנקודה אליה הובאו מפעילים בחשכת הלילה.

בעלון המחנות העולים "במבחן" כ"ז, פברואר 1946,²⁴ מתוארת פעילות של חניכי התנועה, ממש כמו היו חבורת אנשי פלמ"ח. "היו יושבים בחצי גורן עגולה, סביב מדורה חיוורנית, ואחד כותש את הקפה ומהמהם ניגון כלשהו מתחת לשפמו. שני היה מחמם ברמץ קנה זרדים שבידו". החניכים, כך מתואר, יושבים רתוקים למדריך, שמספר על סיירים אשר כמעט התגלו כאשר הלילה התבהר.

גיבושי ההכשרות המגויסות,²⁵ במסגרתן התחייבו התנועות לחלוקה של זמן חבריהן בין אימונים בפלמ"ח לבין עבודה בקיבוצים אליהם נשלחו, תרמו תרומה מכרעת למיסוד מסלול ההגשמה של תנועות הנוער בתקופת המאבק להקמת מדינת ישראל. הרעיון התאים לכל הגורמים השותפים: תנועות הנוער, ההגנה (ובמסגרתה הפלמ"ח) והתנועות המיישבות.

מבחינת תנועות הנוער נציע כי בזכות ההסכם לא פורקו גרעינים תנועתיים ולא נפגע ייעודם ההתיישבותי. דהיינו: הליכתם המשותפת להגשמה ברוח התנועה – כגרעין להתיישבות חלוצית –

23 'על החומה', תנועת השומר הצעיר בארץ ישראל, ספריית כתיב עת, יד טבנקין.

24 אי"ט, 9 99 5, 'במבחן' (כל הגיליונות).

25 להרחבה על הסכם ההכשרות ראו למשל: קדיש, אלון, 'למשק ולנשק, שם; אבנרי, יחזקאל, 'תרומת תנועת "המחנות העולים" לכח המגן ולפלמ"ח בשנים 1936-1949', סטודיו נעמה, בנימינה, 2009.

סוציאליסטית בהתיישבות העובדת. בנוסף, יש כאן משום עיבוי של יעדי ההגשמה. לבר מהתיישבות חלוצית גם ביטחון משתלב בתמונה. תוספת ההיבט הביטחוני העצימה את יעדי ההגשמה התנועתיים והדגישה את תרומת התנועות למאבק להקמת המדינה. מטה ההגנה סמך ידו על ההסכם, ששחרר את המטה מהצורך בהעמדת תקציבים לפעילות האימונים של ההכשרות, תקציבים שקשה מאוד היה להשיג באותם ימים. הפלמ"ח השיג את מטרתו לקבל לשורותיו מאגר קבוע של כוח אדם, והתנועות ההתיישבותיות ראו בהכשרות עתודה איכותית של כוח עבודה וכוח אדם למסגרת ההתיישבות הקיבוצית.

אחרי למעלה משנתיים בהן נחתמו הסכמים מקומיים עם תנועות נוער על יציאת הכשרה לקיבוץ זה או אחר התגבש הסכם ארצי. באוקטובר 1944 נחתם הסכם ההכשרות בין מטה הפלמ"ח ומרכזי תנועות הנוער החלוציות. במסגרת ההסכם הוסדר גם גיוסן המלא של חברות ההכשרה והופסקה אי הוודאות לגבי מכסות הבנות בגיוסים לפלמ"ח. כמו כן נקבע בהסכם: "התגייסות חברי הגרעין למסגרת [הפלמ"ח] אינה צריכה לפגוע בצרכים החברתיים של הגרעין, כגון: התלכדות חברתית, הקשר עם התנועה, ההתוודעות לענייני המשק והענפים".²⁶

הפלמ"ח הקפיד לשמור לעצמו את הזכות לזמן עד 15% מחברי הגרעין לקורסים, להדרכה ולצרכים אחרים.

על ההסכם חתמו: הנוער העובד, המחנות העולים, השומר הצעיר, הצופים, מכבי הצעיר, בני עקיבא והתנועה המאוחדת. אחרי החתימה על הסכם ההכשרות גויסו לפלמ"ח כל בוגרי התנועות (אליהם הצטרפו גם בוגרי תנועת עזרא), אשר הצטרפו להכשרות בדרכם להגשמה בקיבוצים. מקיץ 1946 היה גיוס ההכשרות לשגרה בתנועות הנוער, כמו גם במוסדות נוספים אשר

הכשירו חברות נוער והכשרות של פליטים מאירופה שאחרי מלחמת העולם השנייה.

פעולת ההגשמה הייתה פעולה שאהבו לדבר עליה, להזכיר אותה ולהתייחס אליה בכל פעם שהוזכרו תנועות הנוער. שילוב הבוגרים בפלמ"ח היה לשיחת היום בסניפי התנועות. כאשר הגיעו בוגרים חברי הכשרות להדריך את השכבות הבוגרות היה זה צעד משמעותי של דוגמה אישית, וכך התמסד מסלול מוגדר להגשמה.

עד מלחמת העצמאות התגייסו 77 הכשרות מתנועות הנוער הארץ-ישראליות לפלמ"ח ובנוסף 34 הכשרות של חברות נוער (נוער עולה) שפעלו בשיתוף עם תנועות הנוער. כוח האדם שהעמידו ההכשרות היווה בסיס לכוחות הפלמ"ח שעמדו בקו הראשון לאורך כל מלחמת העצמאות ולחמו בכל חלקי הארץ. כמעט עד סוף המלחמה המשיך הגיוס המקובץ של הכשרות. למטה הפלמ"ח היה אינטרס בהמשך ההסדר לגיוס הכשרות ככוח אדם איכותי לחטיבה ולתנועות הנוער היה חשוב להמשיך ביישום תהליך ההגשמה של בוגריהן.

במלחמת העצמאות היו בוגרי התנועות מפקדים ולוחמים. סיפורי גבורה על בוגרים הגיעו לסניפים ופיסות מידע על אודות חברי ההכשרה עברו בין חניכי השכבות הבוגרות, שעמדו להתגייס ולהיות ממשיכי הדרך.

אחרי המלחמה נשארו רבים בקיבוצים, ואחרים הקימו קיבוצים חדשים בתיאום בין מזכירות תנועות הנוער ומזכירות התנועות ההתיישבותיות.²⁷

בוגרי תנועות הנוער ששירתו בפלמ"ח, אנשי הצופים, המחנות העולים, הנוער העובד, השומר הצעיר, התנועה המאוחדת, בני עקיבא ומכבי הצעיר, ביטאו הלכה למעשה את הדמיון האידיאולוגי בין תנועות הנוער. עיקרו של המטען האידיאולוגי, של חברי

27 'עידן' 13, קיפניס, שי, 'לנשק ולמשק' – תנועות הנוער והפלמ"ח, עמ'

ההכשרות ושל חברי הפלמ"ח, היה הגשמת היעדים הלאומיים והתנועתיים, שבאה לביטוי בדמות עבודה ואימונים במתכונת הסכם ההכשרות. מסגרת ההכשרות אפשרה את המשך קיום הקבוצה החברתית שהתגבשה בתקופת לימודי התיכון.

המסר הערכי המשותף לכל התנועות היה כי הגשמה משמעה שילוב של התיישבות וביטחון.²⁸ זהו מסלול ההגשמה המרכזי והוא מוגדר כיעד לאומי, גם אם כל תנועה הדגישה מסרים נוספים ובמצעה היו דגשים שונים. נושא נוסף שראוי לאזכור הוא תרומת הוויית ההכשרות המגויסות להווי ולתחושת השייכות בתנועות הנוער. בוגרי תנועה שהיו לחברי הגשמה הגיעו לבקר בסניפים, ובעלוני התנועות סיפרו מהווי ההכשרות וכאמור, במהלך מלחמת העצמאות הגיעו סיפורי לוחמים לתנועות הנוער והציבו רף של גאווה ורצון להשתייך לחבורה מובחרת. היות לוחמי הפלמ"ח, רבים מהם חברי ההכשרות המגויסות, בוגרי תנועות נוער, חזק את מעמד יעד ההגשמה שמכוון להתיישבות וביטחון וכורך את גורל המדינה עם תרומת בוגרי התנועות.

הקמת הנח"ל

בעוד גיוס ההכשרות נמשך, מיד אחרי הקמת מדינת ישראל, החליטה הממשלה, בחודש יוני 1948, על גיוס צעירים בני 17, ילידי 1931. על רקע זה גברה התסיסה בתנועות הנוער: מה יאמר גיוס זה לחברי התנועות המאורגנים בגרעינים? האם דינם יהיה כדין הנערים הבודדים, המתחלקים לחילות ולכוחות השונים? היש טעם לקיומה של תנועת נוער חלוצית, אם פרי עבודתה החינוכית נקטף ללא הבטחת ההמשך והרציפות של הדורות החלוציים?²⁹ הנתק בין התנועות להחלטת הממשלה איים על מפעל ההגשמה. על היכולת להמשיך את דרכם של חברי ההכשרות ולהמשיך בכיוון

28 קדיש, אלון, 'למשק ולנשק', שם, 1995. עמ' 284.

29 שומרוני, א. (אליק), 'מגל וחרב', הוצאת מערכות 1953, עמ' 19.

בוגרי התנועות ליעד הגשמה מרכזי. ההחלטה יצרה איום מידי על יכולתן של התנועות לשמור על הכשרותיהן כגרעינים המיועדים להתיישבות. מזכירות התנועות התאחדו לחיפוש פתרון הולם שימנע פיזור חברי הגרעינים בחילות הצבא השונים.³⁰ משימת התנועות הייתה לבחון האם ניתן למצוא את המזיגה ההולמת בין הצורך הצבאי-ביטחוני לבין הצורך ההתיישבותי, שהרי הגרעינים ההתיישבותיים משמשים גם את הצורך הביטחוני של המדינה.

בתנועות הנוער היה ברור לחלוטין כי גיוס ההכשרות חייב להיות במסגרת הקבוצתית, שהרי אחרת תתפרק ההכשרה ולא תוכל לפעול כמסגרת חברתית מתגבשת לקראת הגשמה במסלול ההתיישבות החלוצית. היבט נוסף שהיה חשוב מאוד לתנועות היה הרצון לשמר את דמות החלוץ כאדיאל של חברי ההכשרות. בדיונים במזכירות של התנועות הובע חשש מתופעה של חברי הכשרה שימצא חן בעיניהם הרעיון ללכת לקריירה צבאית. "חלילה לנו להעתיק את הדמות המחנכת של היהודי המתיישב והלוחם, לדמות של חייל מקצועי... תנועת הנוער החלוצית חייבת לדאוג לכך, שלא נפסיד את האופי החינוכי שלנו... חיי צבא הם הכרח, אין הם עבודה שיש להתמסר אליה."³¹

בתנועות הנוער היו משוכנעים כי אם יגויסו חברי ההכשרות במסגרת גיוס כללי לחילות צה"ל ייסתם הגולל על המשך קיומן של הכשרות תנועות הנוער ועל היכולת לשמור את פרק השירות הצבאי כעוד שלב במסלול ההגשמה. לכן, כבר בסוף שנת 1947 יזמו התנועות הקמת מסגרת בתוך הצבא שיוקם, אשר תאפשר גיוס הכשרות, הישארותן כקבוצה, ושילוב הכשרה בקיבוצים עם המסגרת הצבאית (כדוגמת הסכם ההכשרות).

30 קרן, שלומית, 'בין השיבולים והחרב', משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תשנ"א 1991. עמ' 13.

31 מרכז התנועה המאוחדת, 3.7.48, פתח תקווה, א"ע, חטיבה 215 ש 2 (30). מצוטט גם אצל קרן, שם, עמ' 25.

בשיתוף פעולה בין תנועות הנוער החלו במהלך מלחמת העצמאות מגעים עם צה"ל ומשרד הביטחון להקמת מסגרת לגיוסן של הכשרות תנועות הנוער. תנועות הנוער החלוציות כינסו פורום מיוחד שתפקידו היה לנסח הסכמות בדבר תנאי הגיוס של חברי ההכשרות. המצע המשותף אמור היה לייצג את כל התנועות במגעים עם משרד הביטחון. המסמך ששלחו חברי הפורום לכל תנועות הנוער לא היה חתום ונשלח בשם "מועצת תנועות הנוער", מועצה שעדיין לא קמה באופן רשמי.

הצופים ואחריהם התנועה המאוחדת הביעו התנגדות ליוזמה. הדיון בין התנועות נמשך והחל להיווצר קשר עם משרד הביטחון. צירופו של אליק שומרוני, חבר אפיקים, למשרד הביטחון (ראש אגף הנוער והנח"ל עם היווסדו) סייע מאוד בהתנהלות ובקיום דיונים לקידום המסגרת החדשה.

ב-21 ביולי 1948 כונסה ישיבה במשרד הביטחון. לישיבה זומנו נציגי כל תנועות הנוער החלוציות בישראל. נושא הפגישה היה: הקשר בין משרד הביטחון ותנועות הנוער ומקומן של ההכשרות במערכת הביטחון. אחרי הישיבה החל אליק שומרוני, בשיתוף פעולה עם התנועות, לגבש תוכנית שכותרתה: הנחות להקמת מסגרת להכשרה חלוצית צבאית (ח"ץ).³² במסמך עיקרי התוכנית הסביר שומרוני את התהליך החינוכי של תנועות הנוער ואת החשיבות שיש לייחס לשימור ההכשרות כשלב בתהליך ההגשמה התנועתי. בסיכום הצעתו קרא להקמת חטיבה עצמאית להכשרה חלוצית צבאית. תוכנית זו היא שהובילה להקמתו של הנח"ל (נוער חלוצי לוחם).

במהלך ניהול המגעים להקמת הנח"ל התקרב רגע ההכרעה. בעשירי באוגוסט 1948 כתבו מזכירי תנועות הנוער מכתב לדוד בן-גוריון ובו נגעו בשני נושאים: בני שנתון 1931 שגויסו וכעת

מבקשים לשלוח אותם להכשרות בקיבוציהם; הקמת מסגרת מיוחדת ועצמאית להכשרות תנועות הנוער.³³

על המכתב חתמו מזכירי התנועות: בני עקיבא, עזרא, מכבי הצעיר, הצופים, התנועה המאוחדת, הנוער העובד, השומר הצעיר והמחנות העולים.

הצטרפות כל מזכירי התנועות מלמדת כי הם הבינו שבמסגרת הפלמ"ח לא יימשך תהליך גיוס ההכשרות. באותה תקופה כבר פעל הפלמ"ח כיחידה צבאית לכל דבר (שלושה חודשים מאוחר יותר פורק מטה הפלמ"ח בהוראת דוד בן-גוריון) ולא יכול היה לקלוט הכשרות שמשלבות אימונים, לחימה ושהייה בהתיישבות.

במקביל למכתב התנועות הפעילו המחלקה לעליית הנוער והמרכז החקלאי לחצים וטענו כי חייבים לשמור על מסגרת ההכשרות ותגבור כוח האדם להתיישבות, גם בעת הזאת של מלחמה.

ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון כינס ישיבה עם הרמטכ"ל, מפקדת הגדנ"ע ואגף הנוער במשרד הביטחון.³⁴ תוצאות הישיבה היו הנחיות למטה הכללי לאפשר לגרעיני ההתיישבות להישלח למשקים, אם לא תהיה מלחמה.

במכתב התשובה למזכירי תנועות הנוער כתב בן-גוריון: "...בלי הכרח ברור אין צורך לפורר גרעיני התיישבות, ומשרד הביטחון מקבל ברצון את עמדתכם המאוחדת, להקים מסגרת מיוחדת לגרעינים שלא תהיה קשורה לחטיבה צבאית כלשהי... גרעיני ההתיישבות ימשיכו באימוניהם במסגרת של נוער חלוצי לוחם,

33 שם, עמ' 88.

34 הקמת אגף נוער במשרד הביטחון מעניינת ולמעשה מלמדת על מגמה של המשרד להשפיע בקרב הנוער. בין אם דרך פעילות הגדנ"ע ובין אם בהקשר של גרעיני נח"ל לעתיד לבוא. אחרי הקמת הנח"ל שונה שם האגף לאגף הנוער והנח"ל.

וייאחזו כל האמצעים לשמירת שלמות הגרעינים, עד כמה שאפשר בתוך תנאי המלחמה".³⁵

ב-12.9.1948 פרסם הרמטכ"ל, יעקב דורי, פקודה שכותרתה: נוער חלוצי לוחם (נח"ל):

"א. על מנת לשמור על האלמנט החלוצי של ההתיישבות תאורגן לו מסגרת מיוחדת בתוך הגדנ"ע. מסגרת זו תכלול את כל גרעיני ההתיישבות המאורגנים בתנועות הנוער ובעליית הנוער אשר חל עליהם צו גיוס מס. 31 או כל צו גיוס אחר ותקרא: נוער חלוצי לוחם (נח"ל). גרעינים אלה כוללים גם בנות..."

הסדר זה נכנס לתקפו מיום פרסום פקודה זו.³⁶

גם אחרי פרסום הפקודה המשיכו דיונים והתקיימו מגעים בין התנועות לבין צה"ל ואגף הנוער והנח"ל במשרד הביטחון. עדיין היו היסוסים בתנועות לגבי יכולתן לשמור על דמות הבוגר המגשים גם במהלך שירותו הצבאי. בעיתון דבר, ב-3.10.48, כתב אברהם אדרת (חבר מזכירות התנועה המאוחדת): "את החברים בהכשרות ליווינו בחרדה ובתפילה. לא רק לשלומם, אלא גם לכוח עמידתם כאנשי התנועה בתנאי חיי צבא. לכוחם לשמור על גוף ההכשרה וערכי התנועה גם בתהפוכות חיי הקרב... ידענו – בהבאת הניצחון בלבד לא סיימנו את תפקידנו."³⁷

המסגרת התגבשה ואחרי למעלה משנה הוכרז על הקמת חיל הנח"ל. בדצמבר 1949 פרסם מפקד הנח"ל, אלוף משנה י. פונדק,

35 קרן, שם, עמ' 89-90.

36 שומרוני, שם, עמ' 169.

37 אדרת, א., 'דבר', 3.10.48, יד טבנקין, ספריית כתבי עת. מצוטט גם אצל קרן, שם.

את דבר מפקד הנח"ל לפיקודיו. בהוראת הפיקוד העליון מיום 24 בנובמבר 1949 הונח היסוד להקמת חיל הנח"ל.³⁸ פונדק שואל מי יהיו לנו מורי הדרך ועונה: החלוצים; ההגנה; הפלמ"ח וצבא ההגנה לישראל. "כך תיווצר המסגרת וכך תקום המסורת".

הקמת הנח"ל הייתה לעובדה מוגמרת. תנועות הנוער החלוציות השיגו את יעדן. התנועות הצליחו ליצור תנאים להמשך מסודר של תהליך ההגשמה התנועתי, להתיישבות חלוצית חקלאית, כחלק מהשירות הצבאי של בוגרי התנועות שהצטרפו להכשרות. הנח"ל, המייעד את אנשיו להתיישבות, יכול להיחשב כיצירה של תנועות הנוער החלוציות.³⁹

בתום מלחמת העצמאות, במדינה ריבונית שמתחילה להקים את מוסדות המדינה, יש לתנועות הנוער מסגרת להמשיך לטפח את יעד ההגשמה המרכזי. לבוגרי התנועות יש מסלול מסודר בו יוכלו להמשיך כדי להגשים את מטרות התנועה.

על היקף ההגשמה וחשיבותה

בשנות ה-50' ולמעשה גם בעשורים אחרים, כ-20% מבני הנוער היו חברים בתנועות הנוער בגילאי הנעורים (12-18). מתוכם יצאו 20% להגשמה בהתיישבות העובדת. לפיכך, כ-4% מבני הנוער הגשימו בפועל.⁴⁰ ראוי להבהיר כי הנתון מתייחס להולכים לנח"ל. אולם, הגשמה, באותם ימים בתנועות הנוער, משמעה בחירה בדרך חיים. הנתונים, לאורך השנים, על אחוזי הגשמה נוגעים להצטרפות לנח"ל, למרות שבהחלט אין השירות הצבאי מבטיח המשך דרך מסוימת של בוגר התנועה.

38 שומרוני, שם, עמ' 176-177.

39 קרן, שם, עמ' 14.

40 אדלר, חיים, 'תנועות הנוער בחברה הישראלית', שם.

לכאורה, 4% הינו אחוז כמעט שולי ובכל זאת, זכו תנועות הנוער לתמיכה ציבורית ולהערכה כללית בחברה ונחשבו כתורמות תרומה חשובה בחינוך הנוער. תנועות הנוער מ'שמאל' ועד 'ימין' ייצגו נאמנה את מסכת הערכים אשר חברת המבוגרים העמידה כערכי יסוד, ולמעשה בוגרי תנועות הנוער מקיימים את היעדים אליהם שאפו הוריהם בשנים שלפני הקמת המדינה. ההורים, הרוב המוחלט בהם יושבי ערים ועובדים לפרנסתם בתחומי העיר, שואפים לחינוך ראוי לילדיהם. הערכים של תנועת הנוער לא סותרים שאיפה זו. ראוי להבהיר כי אחוז המגשימים היה משמעותי מבחינת התנועות ההתיישבותיות ומבחינת מטה הפלמ"ח. גם אם מדובר באחוז קטן מכלל בני ובנות אותו שנתון, הרי שמדובר בלמעלה מ-100 הכשרות שמנו ביחד מעל 4,000 חברים וחברות.⁴¹ ביומני הקיבוצים אליהם הגיעו הכשרות של תנועות הנוער ושל עליית הנוער ציינו את תרומת ההכשרה לכוח האדם. חברי ההכשרות נשלחו לענפים השונים ומילאו תפקידים במקומות שסבלו ממחסור תמידי בכוח אדם. היו גם טענות על ההשקעה המרובה בהכשרה ועל מקרים של התנהגות בלתי הולמת ('סחיבות'), נזקים לרכוש וכדומה). אולם בסך הכול צוינה תרומה של ממש בסיוע לכוח האדם.

תנועת הנוער העמידה את בוגריה בקו הראשון של מגשימי הערכים. "אותם הערכים שאתם המבוגרים הצהרתם עליהם בזמנו וניסיתם לפעול לאורם – אנו נגשימים בבוא פרקנו, אך במלוא משמעותם... הדור הנוכחי, דור התנועה, יגשים ערכים אלה בטהרתם."⁴²

חניכי התנועות ובוגרי התנועות ובמיוחד הבוגרים שגם המשיכו בפעילות בתנועה, ראו עצמם כמשני סדרי עולם. הם יצאו ממסגרת אחת בה גדלו והקימו מסגרת חדשה בתנועת הנוער. בתוך כך אמצו

41 קיפניס, שם.

42 שם.

תפיסות עולם שלעיתים היו שונות מהווייתם הקודמת ובנו מסגרת ארגונית ורעיונית. יחד עם זאת, במחקרי תנועות הנוער עלה כי תחושת השינוי נכונה לגבי דלת אמותיהם ועולמם הפנימי. אולם, חברת המבוגרים אימצה את תנועות הנוער אל חיקה וראתה בהן המשך ראוי להגשמת החזון. לשון אחר, תנועות הנוער המהפכניות בעיני עצמן, היו המסלול המועדף על הוריהם ובני מעמדם להמשכיות שימור מעמדם בחברה.⁴³

מוסדות החברה הציבו את תנועות הנוער, ולעיתים הציבו התנועות את עצמן, בשורות הראשונות של בוני האומה. בשימת דגש על כך שהתנועות מקבלות את ערכי היסוד של החברה. בכך ניתן למצוא את ההסבר להצלחתה ולחשיבותה של תנועת הנוער בציבוריות הארץ-ישראלית, בימים שלפני הקמת המדינה. ההערכה לא הייתה ביחס ישיר לאחוז הפעילים בתנועה או המגשימים, אלא דווקא ביחס לאופן הפעולה התנועתי, המשותף לכל התנועות: הכנת הנוער לתפקידים שמצפים לו בעתיד, הטמעת ההזדהות עם מערכת הערכים הלאומית, הפניית הנוער למילוי תפקידים חברתיים כבר בתקופת הנועורים.

ההגשמה החלוצית זכתה להד נרחב בשיח הציבורי, גם אם בפועל המספרים היו נמוכים. כל עוד הייתה הסכמה רחבה על היעדים המרכזיים, על המשימות הלאומיות, התקבל רעיון ההגשמה בברכה ובאהדה. אולם, ככל שנפער פער בין היעדים של ימי טרום המלחמה וטרם הקמת המדינה לבין המשימות החדשות שהציבה הממשלה לבני הנוער במדינה הצעירה, החל להתפתח משבר ברעיון ההגשמה החלוצית. משבר שהלך והעצים בשנים הבאות, כפי שיתואר בפרק הבא.

43 ראו להרחבה: אדלר, 'תנועת הנוער בחברה הישראלית', שפירא, 'חולצה כחולה צווארון לבן'.